

Тъкмо проблемният характер на литературно-ведческото мислене импонира и статиите на Ничев и той е, който им печели висока положителна оценка. При това познатия си маниер на оригинално и задълбочено теоретическо осмисляне на литературните процеси авторът е разширил в новата си книга и инкрустирал с вдъхновени есеистични догадки и с един изискан критически стил, заради който книгата се чете с истинско удоволствие.

Кръгът от автори, които интересуват критическото перо на Боян Ничев, не е особено широк, но за сметка на това в него влизат най-изтъкнати представители на българската художествена литература. Към някои от тях той се връща многократно в различни статии (Вапцаров, Емилiaan Станев, Димитър Талев), за да открие все нови и нови истини, за да приложи нов подход или да даде най-нова съвременна интерпретация. В това търпеливо и задълбочено дирене се долавя отчетливо една трайна тенденция: от анализа на отделните художествени факти, към своеобразието на творческата личност и самобитността на българското литературно развитие. Тази основна линия в развитието на критика го налага като един от най-задълбочените и авторитетни изследователи на българската литература.

Стефан Елевтеров

„КРИТИКА И БЕЛЕТРИСТИКА“ от ИВАН ЦВЕТКОВ

Изд. „Бълг. писател“, 1972, 213 с.

Критическите пристрастия на Иван Цветков са насочени към най-парливите и вълнуващи съвременни литературни проблеми. С живо участие и любов той следи развитието на нашата поезия, белетристика и критика. Той умее да види хубавото у авторите, които му допадат, да посочи точно мястото им в литературния процес, с няколко шрихи само да очертае облика на писателя и да покаже пътя на развитието му. Обикновено неговите критически реакции са дръзки, учудващо бързи и точни. В споровете изявява и широтата на критическото си мислене, проявява борбеност и публицистична страстност в доказване на възгледите си, в които личи дълбок и ясен марксистически подход, чужд на всякакъв догматизъм.

Иван Цветков познава детайлно и задълбочено руската класическа и съветска литература и умее да търси сходството и различието между руската и българската национална съдба. Всички теоретични, литературно-исторически и критически проблеми, които го вълнуват, той развива с присъщата си разпазеност най-често по повод на някое конкретно литературно събитие. И тогава именно той е в стихията си — в моментите, когато се намесва с безкомпромисна страстност

в буйния поток на съвременните литературни явления и с голяма лекота и увереност чертае контурите на литературните процеси, с няколко шрихи създава сбита портретна характеристика на автора въз основа само на едно негово произведение. И безспорно при такава голяма критическа бързина и отзивчивост ще се натъкнем и на няколко малко прекалени, погледнати от по-късна дата мнения и оценки, на неизбежни увлечения, носещи зловодневен характер. Но в случая за нас е важно, че в сборника с критически статии „Критика и белетристика“ можем веднага да открием и почувствуваме живия съвременен литературен процес, да усетим дъха на бързо изменящата се литературна действителност, в която авторът на сборника е успял да види и охарактеризира най-интересните и най-открояващите се писатели и проблеми през последните няколко години у нас.

В първия раздел от книгата са встъпвателните статии „Ленин и класовопартийният критерий в изкуството“ и „Безсмъртните уроци на Димитров“. В тях личи творческото отношение и ерудиция на Цветков по въпросите на марксистическата литературна критика. Авторът не пропуска да отбележи значението на Априлския пленум от 1956 г., който възвръща всичката сила на димитровските съвети и указания и на димитровската политика в литературата и изкуството. С присъщата си страстност Иван Цветков посочва значението на ленинските принципи, които трябва да лежат в основата на литературната политика на нашата партия. Отбелязва се огромната нужда от многообразие в съвременната литература, защото „духовните потребности на съвременния човек са много по-богати от тези на закоравелия, замръзнал в своето развитие „ценител“ на изкуството“. Воювайки за класовопартийния критерий, схванат в неговите строги очертания, в неговата същност и същевременно в неговата широта и конкретност, Иван Цветков отново оживява заветите на Ленин, като припомня мисълта му, че наред с героичното в изкуството трябва да има и лирика, и Чехов...

Във втория раздел на „Критика и белетристика“ са включени статиите „Октомври и българската критика“, „Неизпълненият дълг на критиката“, „Изненадите на литературния процес“, „Актуалният смисъл на спора“, „Ботевата поезия в криво огледало“ и „Еволюция на критика“. С по-голяма дълбочина и трайност на повдигнатите литературно-критически въпроси се отличават статиите „Еволюцията на критика“ и „Изненадите на литературния процес“. По повод на конкретни книги и автори Иван Цветков разкрива собствените си възгледи за литературната критика и история и доказва, че по пътя на своите „пристрастия“ най-често достига до истините за съвременния литературен живот, улавя процесите и творческите лич-

ности в движение и чертае бъдещото им развитие.

С любов, вдъхновение и критическо проникновение е написана портретната статия „Еволюцията на критика“, разкриваща интересния творчески път на критика Стоян Каролев. Авторът не крие симпатията и близостта си към някои негови основни критически възгледи. Това му помага безспорно да проследи по-отблизо, подробно и с голямо разбиране съдбата на този значителен наш критик, отличаващ се с голяма самовгъбеност, целенасоченост, собствен художествен усет и безкомпромисност. Много точно е разкрито сложното взаимоотношение между критичното и теоретичното на начало в критическата дейност на Каролев, видени са основните страни на неговия метод, внимателно са направени някои критически бележки. Разглеждайки повдигнатите проблеми в книгата на Каролев „Въпроси на художественото майсторство“, Иван Цветков очертава последователно развитието на критика, докосва се до някои недоизживени негови слабости, но най-вече разкрива пълнотата и богатството на неговите критически достижения. Иван Цветков не пести своето собствено мнение по разглежданите въпроси, но то не се натрапва на читателя. В статията е направен интересен и задълбочен анализ на цялостното развитие и постижения на този наш своеобразен критик, в чието творчество се пречупват и оглеждат някои от основните въпроси на съвременната ни критика и литература. Критическата фигура на Стоян Каролев се очертава със своето богатство, завидна ерудиция, дълбочина и сложност. Оценена е заслугата на Каролев в разглеждане на проблема за творческата индивидуалност на художника. Отбелязан е приносът му за разкриване особеностите на лириката на Веселин Ханчев и Валери Петров — поети, които допадат на мисловната натура на критика. Като сполучливи се посочват и бележките на Каролев за поезията на Стефан Цанев и Любомир Левчев, а също и анализите му на творчеството на Емилиян Станев, Димитър Талев, Георги Караславов, Ивайло Петров и др. В цялата статия „Еволюцията на критика“ е търсена и намерена много сполучливо връзката и единството между теоретика и критика, които съжителствуват и се допълват и обогатяват взаимно и чието пълно, неразлъчно и щастливо сливане се наблюдава в най-зрелите и задълбочени изследвания на Стоян Каролев.

На едно място в своята книга Иван Цветков изказва малко горчивата, но много явна мисъл: „Нетърпимостта към критиката е ориенталска черта, тя говори и за липсата на творческа увереност...“ Би могло да се пожелае и на самия автор на книгата малко повече търпимост и изчакване при преценките на развитието на някои негови събратя по перо.

Интересна и будеща твърде много мисли е статията „Изненадите на литературния процес“. Тя ни кара да се замислим навреме и по-специално върху въпросите на нашата национална психология. Авторът изказва плодотворното мнение, че е необходимо да се появи най-сетне една марксистска философия на българската история, едно обективно изследване на нашия национален характер и национална психология. Иван Цветков се спира с критичен поглед на книгата на Борис Бурсов „Националното своеобразие на руската литература“. Тук съветският автор застъпва становището, че няма пълно прекъсване на литературната традиция в Русия, че противоречат на истината опитите на някои западни изследователи да изкарат старата руска култура несамостоятелна и неорганична, да не виждат в нея израз на национално съзнание. Цветков обръща внимание и на скокообразния литературен процес в Русия, който довежда до появата на Пушкин, „явление, изумително във всяко отношение“. Авторът на статията се спира и на особеностите на руския роман, разглеждани в книгата на Бурсов, и обобщава: „Руският роман възниква върху своеобразна основа — върху сливането на поезията с прозата. Той наследява богатия опит на руската поезия (защото няма непрекъснатата страдания на западноевропейския роман) с възможностите ѝ за широки обобщения. Затова в него е винаги силен поетичният елемент.“

Всички тези конкретни наблюдения и преценки върху изследванията в книгата на Бурсов придобиват своето истинско значение в статията на Цветков, когато той обръща внимание върху особеностите на историческото развитие на българската литература. С категоричност и страст е изказана мисълта за назрялата необходимост от теоретична история на българската литература, която да разкрие философията и особеностите на нашия национален литературен процес. В статията са посочени както сходството, така и различието между българската и руската литература. Без опростенчество, а с живо творческо вникване в проблемите Иван Цветков чертае пътища за бъдещите изследвания в областта на теоретичната история на българската литература. Като принос в тази област се посочва книгата на Г. Гачев „Ускореното литературно развитие“. В статията „Изненадите на литературния процес“ Иван Цветков приканва специалистите към още по-вгълбен поглед към нашата национална литературна история, към ново проникване в националното своеобразие на българската литература, към по-задълбочено преоткриване на нейните художествени ценности. Цветков подканва „Да обясним кога става прекъсването и кога възстановяването на литературната традиция, да разкрием смисъла на скокообразното развитие, неговата

вързка и зависимост от духовните процеси в Европа и Русия, неговата интензивност“.

Без третия раздел книгата на Иван Цветков би била по-бедна и ограничена. Тук е кондензиран най-разнообразен критически материал, благодарение на който се създава многоцветна, жива и пълнокръвна картина на съвременния литературен живот у нас. Авторът не е обгърнал всички явления в тяхната широта и изчерпателност, но е разкрил дароваността си на критик, който вижда характерното, интересното, това, което кълни и се развива и принадлежи на бъдещето. Авторите, към които се насочва критикът, не са непознати, нито той е техният първооткривател. За тях обикновено се говори и пише много. Но с верния си критичен усет Иван Цветков хваща един възлов и решителен момент от тяхното развитие и успява да бъде полезен с критическите си пресенки. Типичен пример за подхода на критика е статията му „Софийските разкази на Камен Калчев“.

Към творчеството на Камен Калчев критикът се насочва тогава, когато писателят се намира в интересен и възходящ момент от своето развитие. Създавайки точна и явна характеристика на Камен Калчев като разказвач, Иван Цветков повдига и редица важни въпроси на съвременната литературна критика. Забелязана е скритата ирония, заключена в разказите, веселото преосмисляне на суровото време, където на преден план изпъква куриозното, подчертано е особеното съседство на героичното с хумора в „Софийски разкази“ на Камен Калчев. Същевременно Иван Цветков изказва и несъгласие с някои критици, които пренасят неособено сполучливо чужди термини в областта на българската критика, като например „дегероизация“, и доказва несъстоятелността на неговото прилагане към творчеството на автори като Камен Калчев.

В бележките за творчеството на Николай Хайтов „В този свят на хубост и мъжество“ отново се сблъскваме със способността на Иван Цветков да преоткрива познати автори, като допълва представата за тях със свои оригинални виждания и паралели. „Диви разкази“ например той сравнява с „Донски разкази“ на М. Шолохов, където се наблюдава подобна натуралност и непосредственост. Изказани са и верни мисли относно документалната белетристика по повод книгата на Хайтов „Хайдут“, в която е постигнато завидно равновесие между историческия факт и художествената измислица.

В статията „Да изведе до края своята правда...“ в кондензирана и конкретна форма са направени бележки за съвременния герой — тема, върху която са опитвали перото си почти всички днешни наши критици. И тук авторът на „Критика и белетристика“ привлича сполучливо няколко „свои“ автори — Павел Вежинов, Генчо Стоев и Дончо Пончев и върху материал от техни

характерни повести търси и открива героичното в съвременната литература. И понякога тъкмо в такива „най-злободневни“ и едвали не „изтъркани“ теми Иван Цветков успява да изяви своето особено остро чувство за съвременност и наред с писателите да участва в сложната и отговорна задача в улавяне, зафиксирание и обяснение на образа на непрекъснато и динамично изменяния се съвременен герой.

В края на своята книга в третия раздел авторът на „Критика и белетристика“ включва няколко кратки статии и отзиви под условното название „Фрагменти“. Безспорно някои от тях биха могли спокойно да отпадат, без да нарушат и обеднят облика на книгата, но присъствието на други е направо задължително независимо от краткостта и рецензентската им фрагментарност. В тях именно най-добре проличава войнстваващият критически нерв на автора, неговата нетърпимост към пошлостта, способността му да вижда новите кълнове в литературата. С топло вълнуващо чувство са написани материалите за Минко Николов „Култура на научното изследване“ и „Светъл творчески дух“. Припомнена е особената нежност и уязвимост на този толкова близък на автора и така рано напуснал ни литературен критик, посочен е неговият ценен принос в изследванията му за Страшимиров, Смирненски, Брехт.

Заслужава внимание и статията „Пътешествие в приказното“, посветена на „Неосветени дворове“ от Йордан Радичков. Авторът старателно посочва обективната информация на този оригинален пътепис. За Радичков и „Неосветени дворове“ са написани немалко статии и рецензии, но Иван Цветков успява наново да ги преоткрие. Той не страда от манията да каже нещо изключително, в изследването му няма да открием преднамереност, защото той не се себепочава чрез прозата на Радичков, нито отрупва мислите си с ненужна терминология. С любов и разбиране се „очовечава“ този самобитен автор, като се посочва най-ценното у него, това, което ще остане. Критикът не хиперболизира нещата, не се увлича във фразеология, а търси и открива рационалното зърно в прозата на Радичков, обяснява неговото особено иронично преосмисляне на хора, събития, постъпки и поведение.

Сполучливите „фрагменти“ в книгата на Иван Цветков ни карат не без основание да се замислим върху един проблем, който засяга пряко българската съвременна литературна критика, а именно — не е ли време някои издателства, като „Български писател“ например, пък и не само то, да помислят сериозно за издаване на сборници с подобрени статии и рецензии на критици върху отделни автори, проблеми и книги. Рецензията е много силен и жизнен стимул за развитието на литературата и нейната роля не би трябвало

да се изчерпва и приключва само с краткотрайното ѝ появяване по страниците на периодичния печат. Биха могли да се намерят начини и форми най-хубавото, трайното и полезното, написано от нашите критици по повод на значителни и интересни явления, да бъде събрано и издадено в поредица от отделни критически книги. Това ще стимулира и обогати цялостното развитие на съвременната литература, ще очертае по-пълно панорамата на литературните явления, ще създаде възможност за по-богата и задълбочена пресненка както на различните жанрове, така и на някои бъдещи внимание автори и произведения.

Умението на Иван Цветков да се вживява страстно в настоящите литературни проблеми и да вниква в бъдещите литературни явления е неоспорим залог за неговото понаятъшно критическо развитие. Една от най-кратките статии в книгата „Критика и белетристика“ е озаглавена „С обич и гняв“ и тъкмо тази фраза може би най-добре характеризира творческия облик на критика Иван Цветков — неговата гневна гражданска непримиримост към равнодушието и безграничната му преданост и любов към комунистическите идеали.

Ваня Бояджиева

«THE CRITICAL PATH» от NORTHROP FRYE

ОПИТ ВЪРХУ СОЦИАЛНИЯ КОНТЕКСТ
НА ЛИТЕРАТУРНАТА КРИТИКА

Изд. Университетът в Индиана, Блумингтън
и Лондон, 1973, 174 с.

Що е литературна критика? Кой е нейният изследователски обект? Кое е нейното непосредно духовно и социално обкръжение?

Никой не би скрил интереса си към книга, която още на първите си страници поставя тези смели, а с оглед на някои съвременни литературоведски настроения и донякъде дръзки въпроси. Когато обаче ги поставя един Нортроп Фрай, за когото меродавният в своя контекст Рене Велек не преувеличава много, когато твърди, че той е най-представителната величина на англосаксонската критика от времето на Матю Арнолд, т. е. от последните сто години насам, читателят може да бъде уверен, че отговорът ще бъде ако не убедителен, то поне показателен за състоянието и най-добрите възможности на тази критика. И наистина, дори ако нито една нейна идея не остави диря в науката, тази неголяма по обем книга ще бъде, по всичко изглежда, най-точният и красноречив документ за самочувствието, самооцен-

ката и обективните затруднения на немарксистското литературознание през 60-те години на нашия век.

В стила на цялото изложение Фрай е озаглавил книгата си с игрословница, пред която може би и най-взискателният преводач ще капитулира и ще се задоволи с дословния превод „Критическият път“. Изразът е зает от област, твърде далечна на литературната критика — стиловите нововъведения на американските бизнесмени. От този изненадващ контекст на „деловия разум“ Фрай прави още по-изненадващ скск към Кантовата „Критика на чистия разум“, където изразът „критически път“ също се появява, за да означа изхода от задънената улица, в която е попаднал догматизмът на Волф и скептицизмът на Юм („остава още открит критическият път“ — според превода на Ц. Торбов). Позоваването на Кант не е случайно, не е и ефектен обрат на перото у един обигран стилист и ерудит, защото, без да го подчертава изрично, концепцията на Фрай е по кантовски аналитична, по кантовски антиномична и най-сетне по кантовски резултативна с трансцендирането на литературата и критиката в „ноуменалния“, отвъдния свят на мита; в известен смисъл тя още веднъж онагледява силните и слабите места на Кантовата система.

Що се отнася до странното асоциативно кръстосване на бизнесменска и философска терминология в заглавието на книгата, то е също неслучайна съставка на авторовия замисъл и стил. Принципно си намерение да вгледе критиката и литературата в живота на обществото Фрай е въплътител в един своеобразен за този научен жанр похват на изложение: наблюдения върху литературни творци и теоретици от различни времена постоянно се кръстосват с проблеми от други области на познанието, а всичко това буквално липа въздуха на най-новата и злободневна социално-политическа атмосфера. От анализи на Блейк и Шели авторът свободно минава на проблемите на съвременния капиталистически град с неговите „бедни задни улици“ и „сееш смрад и смърт автомобили“ (с. 54), от размисли за Омир, Нютон, Маларме, Маркс, Дега той се прехвърля на вьетнамската война и студентските вълнения. Получава се нещо твърде амбициозно и разнолико, чийто поток Фрай често изпуска изпод контрола си, но което на фона на обезпокоителните тежнения към специализиране и самоограничаване на литературата може по-скоро да привлече, отколкото да отблъсне читателя.

Новата книга на Фрай е в точния смисъл на думата разпъната върху кръстопътя, пред който немарксистското литературознание тъче вече десетилетия наред, правейки резки движения в едната или другата посока и отново връщайки се назад с повече или по-малко ясното съзнание за своята методологическа ограниченост. В крайните точки